

فرهنگ و هنر تهران - واحد ۳۴

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی
رشته گرافیک-گرافیک

عنوان:

بررسی سیر تحول تصویری نقش اسب در هنر ایران
از دیرباز تا پایان دوره قاجار

استاد راهنما:

زهرا زهتاب

نگارش:

مریم کشاورز افشار

زمستان ۱۳۹۲

سنة الفجر

فرهنگ و هنر تهران - واحد ۳۴

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی
رشته گرافیک-گرافیک

عنوان:

بررسی سیر تحول تصویری نقش اسب در هنر ایران
از دیرباز تا پایان دوره قاجار

استاد راهنما:

زهرا زهتاب

نگارش:

مریم کشاورز افشار

زمستان ۱۳۹۲

این پایان نامه تقدیم می‌گردد به استاد عالیقدر سرکار خانم
زهره زهتاب، ریاست محترم گروه کرافیک دانشگاه جامع علمی
کاربردی واحد ۳۴ تهران، که اگر مساعدت‌های ایشان و
بهره‌مندی اینجانب از راهنمایی‌هایشان نبود این پژوهش به نتیجه
مطلوب نمی‌رسید.

چکیده:

نقش اسب در گذر تاریخ و در میان اقوام مختلف جهان، دارای مفاهیم و معانی گوناگونی بوده و همواره دارای جایگاه ویژه‌ای است. اسب نزد ایرانیان و در تاریخ فرهنگ و هنر ایران، همواره مورد ستایش بوده و در آثار به جای مانده از مکاتب نگارگری گذشته، همواره به عنوان حیوانی سودمند و عنصری ارزشمند در فضا و ترکیب‌بندی آثار، مورد توجه نگارگران قرار گرفته است. در حفاری‌های باستان‌شناسی در نقاط مختلف ایران نیز، اشیاء زیادی مرتبط با این حیوان به دست آمده که قدمت برخی از آنها به عصر حجر می‌رسد. در زمان هخامنشیان، اسب مقام بسیار بالایی داشت، اشکانیان به زیبایی اسبان خود می‌بالیدند و فرزندان و زبردستان خود را به اسب سواری و کمان‌داری، وا می‌داشتند و همواره بر پشت اسب سوار بودند و در نقوش دوره ساسانی جایگاه خاصی دارد و اوج ظرافت و زیبایی در طراحی آن دیده می‌شود. در نگارگری بعد از اسلام، اسب در صحنه‌های شکار، رزم، حمل و نقل و تشریفات درباری در کتاب‌های زیادی به تصویر در آمده است. از جمله نگارگرانی که در آثارشان توجه ویژه‌ای به این موجود و حالات آن نموده‌اند، کمال‌الدین بهزاد، عبدالصمد، سلطان محمد و مظفرعلی می‌باشند. این پژوهش، نظری و با روش توصیفی، تحلیلی و کتابخانه‌ای انجام می‌پذیرد و سعی بر آن است تا به اجمال نقش تصویر اسب در ایران از دیرباز تا پایان دوره قاجار مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. هدف از این تحقیق، مرور سیر تحول تصویر و جایگاه این حیوان در آثار هنرمندان این دوره و مقایسه آنها با یکدیگر می‌باشد.

کلید واژه‌ها: اسب، تاریخ فرهنگ و هنر ایران، کمال‌الدین بهزاد، عبدالصمد، نگاره

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	مقدمه
۶	فصل اول: تاریخچه اسب
۷	بررسی تاریخچه اسب از دیرباز تا دوران پس از اسلام
۱۴	فصل دوم: اسب در فرهنگ ایران
۱۵	اسب در اساطیر ایران
۱۶	اسب و نمادهای کلی
۲۰	اسب در ادبیات فارسی
۲۱	تصویر اسب در شاهنامه
۲۲	فصل سوم: بررسی نقش اسب در هنر ایران
۲۳	بررسی نقش اسب در هنر ایران باستان و پیش از اسلام
۲۵	اسب در دوران هخامنشی
۲۵	بررسی نقش اسب در هنر دوران هخامنشی
۲۸	بررسی نقش اسب در بافته‌های هخامنشی، قالی پازیریک
۲۹	اسب در دوران اشکانی
۲۹	اسب و تزئینات آن در دوران اشکانی
۳۳	اسب در دوران ساسانی
۳۷	نگاه هنرمند به اسب در دوران ساسانی
۴۰	اهمیت اسب در دوران اسلام
۴۲	بررسی نقش اسب در هنر دوران بعد از اسلام
۴۹	بررسی نقش مایه اسب در آثار دو هنرمند بزرگ
۴۹	نقش اسب در مکتب هرات و از منظر بهزاد
۵۲	ویژگی‌های اسب کامل ایرانی در نگاره‌های بهزاد
۵۲	رنگ اسب
۵۳	اسب سفید
۵۳	اسب سیاه
۵۴	اسب ابلق
۵۵	اسب ابرش
۵۵	اسب سرخ
۵۷	اسب بور
۵۷	اسب زرد
۵۷	نشان اسب
۵۸	بررسی اسب نگاره‌های بهزاد

دیگر اسب نگاره‌های منسوب به بهزاد.....	۵۹
دادخواهی پیرزن از سلطان سنجر(از مخزن الاسرار).....	۵۹
جدال با اژدها، تجسم نبرد میان خیر و شر.....	۶۱
خسرو در قصر شیرین.....	۶۲
صحنه نبرد سواره نظام در ظفرنامه تیموری.....	۶۳
حکایت دارا و شبان.....	۶۴
بررسی نقش مایه اسب در آثار عبدالصمد شیرازی.....	۶۸
فصل چهارم: نتیجه‌گیری.....	۸۰
گزارش کار عملی.....	۸۶
منابع.....	۹۱

فهرست تصاویر

عنوان	صفحه
تصویر ۱-۱- تکامل اسب	۷
تصویر ۱-۲- انسان اسب سوار، تنگه میرملاس، کوهدشت لرستان	۹
تصویر ۱-۳- اسبان مسابقه مادها - سده هشت پیش از میلاد مسیح - نقش برجسته آشوری	۱۱
تصویر ۱-۴- زنان سوارکار هخامنشی - آنتولی - سده پنجم پیش از میلاد	۱۲
تصویر ۲-۱- اسب بالدار از جنس عاج، سرخ دم لرستان، قدمت ۲۸۰۰ سال	۱۷
تصویر ۲-۲- ظرف با نقش اسب بالدار، دوره اشکانی	۱۷
تصویر ۲-۳- بشقاب نقره ساسانی با نقش دو اسب بالدار	۱۸
تصویر ۲-۴- نقش اسب بالدار در منسوجات ساسانی	۱۸
تصویر ۲-۵- پیامبر سوار بر براق، اثر سلطان محمد، دوره صفوی	۱۹
تصویر ۲-۶- نقش اسب بالدار در منسوجات ساسانی	۱۹
تصویر ۳-۱- صخره نگاره «شکار با تیر و کمان» کوهدشت لرستان، حدود ۸ هزار قبل از میلاد	۲۳
تصویر ۳-۲- مجسمه سفالی ماکو، قرن ۸ قبل از میلاد موزه ایران باستان، تهران	۲۴
تصویر ۳-۳- مجسمه سفالی، شوش، قرن ۷ قبل از میلاد موزه ایران باستان تهران	۲۴
تصویر ۳-۴- سیلک، ظرف سفالی منقوش به نقش اسب قرن ۹- ۱۰ قبل از میلاد	۲۵
تصویر ۳-۵- اسب کاسپین، دوره هخامنشی	۲۷
تصویر ۳-۶- ارابه زرین هخامنشی	۲۷
تصویر ۳-۷- ارابه ران در حال آوردن ارابه شاه	۲۷
تصویر ۳-۸- قسمتی از قالی پازیریک	۲۸
تصویر ۳-۹- دیوارنگاره، شکارگر، دوراوپوس، سده دوم میلادی، اشکانیان	۲۹
تصویر ۳-۱۰- سوار سنگین اسلحه اشکانی، تنگ سروک (شمال غربی فارس)	۳۰
تصویر ۳-۱۱- دو کالکو، مهرداد دوم	۳۱
تصویر ۳-۱۲- چهار کالکو، مهرداد دوم	۳۱
تصویر ۳-۱۳- هشت کالکو، مهرداد یکم	۳۱
تصویر ۳-۱۴- دو کالکو، مهرداد یکم	۳۲
تصویر ۳-۱۵- دو کالکو، ارد یکم	۳۲
تصویر ۳-۱۶- دو کالکو، ستیروک	۳۲
تصویر ۳-۱۷- نقش حجاری پیروزی شاپور	۳۴
تصویر ۳-۱۸- سنگ نگاره نقش رستم	۳۴
تصویر ۳-۱۹- مجسمه نقره	۳۴
تصویر ۳-۲۰- بشقاب نقره ای با روکش طلا، ساسانی	۳۵
تصویر ۳-۲۱- گل سینه عقیق با نقش شاپور اول ساسانی در نبرد تن به تن با والرین امپراتور روم	۳۵
تصویر ۳-۲۲- کلگی اسب دوره ساسانی	۳۶

تصویر ۳- ۲۳- ظرف سیمین ساسانی، سده ۵ میلادی	۳۹
تصویر ۳- ۲۴- بشقاب نقره، ساسانی	۳۹
تصویر ۳- ۲۵- معراج، خمسه نظامی، اثر سلطان محمد، پیامبر سوار بر براق	۴۱
تصویر ۳- ۲۶- پارچه با نقش سواران بر اسب	۴۳
تصویر ۳- ۲۷- شکارگر قوش به دست، احتمالاً اصفهان، اواخر سده یازدهم هجری قمری	۴۶
تصویر ۳- ۲۸- بخشی از نقاشی روی قلمدان (مرقوم محمد صادق)	۴۷
تصویر ۳- ۲۹- یا سقای کربلا، حسین قوللر آغاسی	۴۸
تصویر ۳- ۳۰- رزم رستم و اشکبوس، شاهنامه فردوسی، حسین قوللر آغاسی	۴۸
تصویر ۳- ۳۰- رزم رستم و اشکبوس، شاهنامه فردوسی، حسین قوللر آغاسی	۴۸
تصویر ۳- ۳۱- گذشتن سیاوش از آتش، شاهنامه فردوسی، حسن اسماعیل زاده	۴۹
تصویر ۳- ۳۲- خنگ سفید	۵۳
تصویر ۳- ۳۳- اسب سیاه	۵۴
تصویر ۳- ۳۴- اسب ابلق	۵۵
تصویر ۳- ۳۵- اسب نیله ابرش	۵۵
تصویر ۳- ۳۶- اسب اشقر پیشانی سفید	۵۶
تصویر ۳- ۳۷- کمیت (اسب) سرخ با یال و دم سیاه	۵۶
تصویر ۳- ۳۸- اسب زرد با یال و دم سفید	۵۷
تصویر ۳- ۳۹- اسب پیشانی سفید محجل	۵۸
تصویر ۳- ۴۰- دادخواهی پیرزن از سلطان سنجر، منسوب به بهزاد، خمسه نظامی	۶۰
تصویر ۳- ۴۱- کشته شدن اژدها به دست بهرام، منسوب به بهزاد، خمسه نظامی	۶۱
تصویر ۳- ۴۲- خسرو در قصر شیرین، منسوب به بهزاد، خمسه نظامی	۶۲
تصویر ۳- ۴۳- نبرد سواره نظام، کمال الدین	۶۳
تصویر ۳- ۴۴- دارا و شبان، کمال الدین بهزاد، بوستان سعدی	۶۷
تصویر ۳- ۴۵- اسب و مهتر	۶۸
تصویر ۳- ۴۶- شاهزاده و زاهد، عبدالصمد شیرازی	۷۴
تصویر ۳- ۴۷- صحنه شکار، عبدالصمد شیرازی	۷۶
تصویر ۳- ۴۸- اکبر و درویش، عبدالصمد شیرازی	۷۷
تصویر ۳- ۴۹- شکار خسرو، عبدالصمد شیرازی	۷۸